

Alina Grochowska

Stosowanie haseł formalnych – problemy do rozstrzygnięcia

Przystawienie się na nowy, zaproponowany przez Bibliotekę Narodową, sposób opracowania przedmiotowego dokumentów, w którym oddzielona została treść dokumentu od jego formy, jak również próby zastosowania innych technik wyszukiwawczych, to wyzwanie większe niż techniczna zamiana określnika formalnego na temat formalny X55.

Od lat toczy się dyskusja wokół zagadnień „Przedmiotowości języka wyszukiwawczego”, „upraszczania gramatyki języka haseł przedmiotowych”, potrzeby systematycznej aktualizacji słownictwa języka haseł przedmiotowych”, „nawyków użytkowników”, „efektywności wyszukiwania”. To tylko hasła wywoławcze, nie sposób w krótkim referacie wyliczyć wszystkich argumentów za i przeciw zmianom Języka haseł przedmiotowych BN. Zmiany te od 1 stycznia 2010 roku stały się faktem.

Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego współpracuje z Biblioteką Narodową w zakresie tworzenia Kartoteki haseł przedmiotowych. W opracowaniu przedmiotowym zbiorów przejmujemy charakterystyki wyszukiwawcze z opisów katalogowych BN. W przypadkach, gdy w Katalogu BN brak jest danej książki lub nie ma ona jeszcze charakterystyki rzeczowej, opracowujemy publikacje zgodnie ze wskazówkami metodycznymi, zamieszczonymi na stronie Biblioteki Narodowej. Staramy się zachować spójność metodyczną. Biblioteka Narodowa dokonuje korekty naszych rekordów KHP. W związku z tym w ślad za Biblioteką Narodową stajemy przed trudnym i czasochłonnym zadaniem melioracji naszego katalogu (obejmującego ponad 360 tys. rekordów bibliograficznych). Skoro nie zmieniamy trybu współpracy, postawiłam sobie pytania o zasadność całego przedsięwzięcia, czyli

- co tak naprawdę się zmienia.

- jaki jest wpływ odrzucenia określnika formalnego na strukturę haseł przedmiotowych.

- czy zmiany JHP BN mogą dać efektywniejsze wyszukiwanie.

Zacznę jednak od tego, jak całość transformacji wygląda z perspektywy Biblioteki na Koszykowej i innych bibliotek publicznych. Wprowadzone od początku roku zmiany w Języku haseł przedmiotowych BN są dokumentowane na stronie BN w plikach „Wykazy zmian”. Są to zarówno tematy nowe, zmodyfikowane, jak i tematy usunięte. Te pliki wgrywane są raz na tydzień do bazy NUKAT. Katalog NUKAT to jedyne miejsce na stronach www, gdzie widać pełną kartotekę (czyli hasła słownikowe i rozwinięte). Kopia Kartoteki w systemie ALEPH aktualizowana jest co tydzień na podstawie kopii NUKAT.

Problemem głównym bibliotek posługujących się JHP BN jest konieczność aktualizowania indeksów przedmiotowych na podstawie zmian w KHP, czyli „melioracja”. Każda biblioteka pobierająca gotowe rekordy z katalogu BN lub katalogu Biblioteki na Koszykowej, musi zadbać o to, by publikacje na określony temat znajdowały się pod jednym terminem wyszukiwawczym, w przeciwnym razie użytkownik biblioteki nie dotrze do wszystkich rekordów na zadany temat.

Przykład z ostatniej melioracji. Jeżeli nie zmeliorujemy wcześniejszych rekordów i nie zamienimy tematu **Szkolnictwo zawodowe – nauczanie**, na temat **Nauczanie – szkoły zawodowe**, użytkownik przeszukujący indeks przedmiotowy znajdzie tylko na część pozycji na ten temat. Jeżeli

domyśli się i wpisze frazę nauczanie AND zawodowe, otrzyma pełniejszy wynik. Ważna więc staje się technika wyszukiwawcza.

Melioracji indeksów przedmiotowych w katalogach poszczególnych bibliotek powinniśmy dokonywać na podstawie wskazówek metodycznych zamieszczonych na stronie Biblioteki Narodowej. Każda biblioteka musi we własnym zakresie meliorować indeksy, ponieważ zmiany w kartotece haseł przedmiotowych nie są przenoszone automatycznie do bazy bibliograficznej.

Aktualizacji wymaga każdy rekord zawierający hasła z określnikiem formalnym. W każdym takim rekordzie ulega zmianie cała charakterystyka rzeczowa, por.

Miejsca, nie miejsca : młoda rzeźba polska

Stary wzór:

Centrum Rzeźby Polskiej (Orońsko) – katalog wystawy
Rzeźba polska – 20 w. – katalog wystawy
Orońsko (woj. mazowieckie) – wystawy – od 1989 r.

Nowy wzór:

Centrum Rzeźby Polskiej (Orońsko) – wystawy
Rzeźba polska – 20 w.
Orońsko (woj. mazowieckie) – wystawy – od 1989 r.
Katalogi wystaw

Zmiany w JHP BN wymagają również odpowiedniego ustawienia indeksów w systemach bibliotecznych. W systemie ALEPH w naszej Bibliotece wprowadzone zostały pola 155, odpowiednie powiązania w kartotece oraz odpowiednio pola 655 i 648 w bazie katalogu, jak również w indeksie obsługującym wyszukiwanie przez słowa.

Zamiana określnika formalnego w strukturze hasła przedmiotowego na odrębny temat formalny określający formę, w wielu wypadkach oznacza wprowadzenie bardziej szczegółowego tematu od stosowanego na wszystkie rodzaje dokumentów określnika -katalog, por.

Katalogi wystaw,
Katalogi zbiorów,
Katalogi zabytków

Poniższy przykład przedstawia opis katalogowy, w którym w wielu polach pojawia się informacja dotycząca wystawy, galerii, w której odbywa się wystawa: oznaczenie odpowiedzialności, wydawca, pole uwag, hasło przedmiotowe oraz tytuł ujednolicony wprowadzony dla katalogów wystaw.

*Adam Garnek : utopia praktyczna = the practical utopia / **Galeria Miejska Arsenał w Poznaniu** ; [koncepcja kat. Jarosław Kozłowski J. - Poznań : **Galeria Miejska Arsenał, 2009.** 500 Wystawa: **Galeria Miejska "Arsenał" w Poznaniu, 03 - 26.04.2009.***

600 19 Garnek, Adam (1964-)
610 29 **Galeria Miejska "Arsenał" (Poznań) - wystawy**
650 9 Malarstwo polskie - 20-21 w.
651 9 Poznań (woj. wielkopolskie) – wystawy - od 2001 r.
655 9 Katalogi wystaw
730 Katalog wystawy (**Galeria Miejska "Arsenał" ; Poznań ; 2009**)

Słowo Galeria pojawia się zarówno w opisie formalnym, jak i przedmiotowym.

Jednakże tylko w polach opisu przedmiotowego zawarta jest informacja, co jest przedmiotem wystawy, i kto jest autorem wystawianych dzieł. Na podstawie hasła przedmiotowego można wyszukać publikacje na temat twórczości Adama Garnka. Można też zebrać informacje o tym, jakie wystawy malarstwa odbyły się w Poznaniu od 2001 r.

Pytanie, jakie wystawy odbyły się w tej Galerii w Poznaniu w 2009 r. można tylko uzyskać się z pola 730. Jest to jednak rodzaj hasła wprowadzony od kilku lat, w związku z tym nie znajdziemy na tej podstawie starszych dokumentów.

Wpisując w katalogu BN przez indeks „Słowa”: *Galeria Arsenał 2009* znalazłam 18 rekordów. W tym jedną wystawę w Galerii Arsenał w Białymstoku, bo ograniczyłam wyszukiwanie do nazwy Galerii i roku, a katalog wystawy był wydany w Poznaniu. Data zaczerpnięta była z innego pola. Tu warto zwrócić uwagę na to, że przeszukiwanie przez słowa może obejmować wszystkie pola (w tym także przedmiotowe) lub być ograniczone do przeszukiwania wyłącznie pól haseł przedmiotowych.

Inne przykłady opisów, w których zamiana określnika –katalog, na temat formalny, uściśla formę dokumentu.

Afgańskie ludowe instrumenty muzyczne : katalog zbiorów / Marek Sztrantowicz ; Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie. - Warszawa , 1985.

Państwowe Muzeum Etnograficzne (Warszawa) - zbiory
Instrumenty muzyczne ludowe – Afganistan
Instrumenty muzyczne ludowe – zbiory – Polska
Warszawa - muzealnictwo - zbiory

Katalogi zbiorów

Miasto Opole i powiat opolski / pod red. Tadeusza Chrzanowskiego i Mariana Korneckiego. - Warszawa, 1968. - Katalog zabytków sztuki w Polsce. Województwo opolskie ; z. 11

Opole (woj. opolskie) - zabytki
Opole (woj. opolskie ; okręg) - zabytki

Katalogi zabytków

Postulujemy, by analogicznie do powyższych przykładów wprowadzić temat **Katalogi twórczości**:

Salvador Dali : catalogue raisonné of etchings and mixed-media prints 1924-1980 /ed. by Ralf Michler and Lutz W. Löpsinger ; and including a foreword by Robert Descharnes ; [transl by John Brownjohn]. – Dali Munich ; New York, 1994.

Dalí, Salvador(1904-1989) – twórczość
Grafika hiszpańska - 20 w.
Albumy
Katalogi twórczości

Wydaje się bowiem, że rodzaje katalogów muszą być nazwane wprost. Ważne jest to bez względu na to, czy wyszukujemy dany temat przez indeks przedmiotowy, czy przez słowa. Istnieją Katalogi wyrobów, Katalogi firm i inne.

Określnik –**druk ulotny** stosowany był ogólnie dla różnego rodzaju dokumentów, powinny więc stosowane odpowiednie temat: Afisz, Bilet wstępu, Folder, Zaproszenie i in.

W zależności od rodzaju opracowywanych zbiorów tematów formalnych powinno przybywać.

W przypadku wydawnictw zwartych na wzór ksiąg pamiątkowych, materiałów konferencyjnych, wydawnictw popularnych, poradników warto wprowadzić temat **Monografie**.

Temat ten pozwoliłby wyróżnić całościowe opracowania, monografie dotyczące literatury, sztuki jakiegoś okresu. Temat Literatura polska – historia - 19 w. towarzyszy bowiem także publikacjom dotyczącym twórczości poszczególnych pisarzy czy artystów (w katalogu BN 819 rekordów).

Zamianie określników formalnych na tematy formalne powinna towarzyszyć aktualizacja niektórych wskazówek metodycznych.

W konsekwencji odrzucenia określnika formalnego pozostały nam tematy „niepełne”, tzn. zgodnie z wcześniejszymi wskazówkami przed określnikami -encyklopedia, -wydawnictwa popularne, -szkice, -materiały konferencyjne, pomijane były określniki ogólne. Wydaje się jednak, że po temacie osobowym warto za pomocą określnika –twórczość wyróżniać opracowania na temat twórczości danej osoby od materiałów biograficznych na jej temat, katalogów wystaw czy albumów. Usuwając określnik –materiały konferencyjne, należy w zależności od przedmiotu konferencji dopisać –twórczość. Rozróżnienie to jest potrzebne. Jednocześnie określnik –biografia po tematach osobowych oraz tematach ogólnych określający grupy osób, wydaje się zbędny wobec możliwości użycia tematu osobowego bez określników. por.

Stefan Vrtel-Wierczyński : w kręgu bibliografii i bibliotekarstwa / Jan Sandecki. – Warszawa, 2007.

Vrtel-Wierczyński, Stefan (1886-1963)- biografia

Bibliografowie – biografie – Polska - 19-20 w.

Bibliologia – biografie – Polska - 19-20 w.

Bibliotekarze – biografie – Polska - 19-20 w.

W takim zestawie tematów określnik -biografie nie wnosi innej treści niż sam temat, a powstają dwa ciągi tematów (z określnikiem i bez), drugi po odrzuceniu określnika –pamiętniki, por.

Inicjały B.B. : pamiętniki / Brigitte Bardot ; z fr. przeł. Aleksandra Mańka-Chmura. – Katowice, 1998.

Bardot, Brigitte (1934-)

Aktorzy francuscy - od 1945 r.

Film francuski – historia - od 1945 r.

Pamiętniki francuskie - od 1945 r.

W nowej wersji JHP BN dla potrzeb bibliotek publicznych należy dopuścić do stosowania do tekstów literackich nazw gatunków literackich, np.

Powieść historyczna

Powieść sensacyjna

Autobiografia

Nie oznacza to, że Biblioteka Narodowa zacznie tematować beletrystykę, chodzi o stworzenie tej możliwości bibliotekom publicznym.

W polach 655 nie powinny znaleźć się tematy ogólne Literatura polska, Publicystyka polska. Wydaje się, że są to terminy historyczno-literackie, stosowane do publikacji na te tematy. Formą jest powieść, tragedia, komedia, poemat, szkic, esej, artykuł, wywiad prasowy, itd. Przeszkodą są publikowane w jednym tomie różne gatunki literackie uprawiane przez jednego autora, w tych przypadkach stosujemy temat Literatura polska. Jednak istnieją i w tym zakresie niekonsekwencje, stosujemy też tematy Komedia polska, Dramat francuski, Szkice literackie polskie, ale Poezja polska (np. poemat Mickiewicza). Można powiedzieć, że pewne wzory już są.

Dotychczasowe zmiany w metodyce nie pozostają bez wpływu na dotychczasowe zasady opracowania dokumentów. Wydaje się, że należy na nowo rozpatrzyć stosowanie określników ogólnych

- w literaturze
- w sztuce
- w filmie
- w muzyce
- w teatrze

Analogicznie do pamiętników i szkiców literackich inaczej powinien wyglądać wzór opracowania powieści autobiograficznych i biograficznych, por. kolejne etapy opracowania

Wharton, William (1925-2008) – beletrystyka
Wharton, William (1925-2008) – w literaturze amerykańskiej

Dziś zgodnie z innymi wzorami stosowany byłby temat Powieść autobiograficzna

Wharton, William (1925-2008)
Powieść autobiograficzna

Określniki : -w literaturze, -w sztuce, -w filmie, -w fotografii, -w muzyce, -w teatrze, -w kartografii wykorzystane są w opracowaniach motywów literackich czy artystycznych (z tego względu dodawany jest do nich określnik –historia), ale nie w przypadkach albumów czy katalogów wystaw. W związku z tym, że zdecydowano, że przedmiot ikonografii w katalogach wystaw i albumach pozostaje wyrażony odpowiednim tematem bez określników, zbędne staje się rozróżnienie „w literaturze” oraz „w literaturze – historia”, „w sztuce” oraz „w sztuce – historia”. Wyjątek stanowią Biblia – w sztuce, ze względu na to, że sam temat wyraża tekst Biblii.

Zgodnie z przyjętymi zasadami w przypadku albumów i katalogów zrezygnowano w określnika – w sztuce (dawniej –ikonografia). Wydaje się jednak, że w przypadku zbiorów regionalnych, ważnym kluczem wyszukiwawczym jest temat Warszawa w sztuce. To odstępstwo nie burzy zasad ogólnych JHP, jest tylko innym potraktowaniem dokumentu (analogicznym do opracowań), uzasadnionym ze względu na wstęp do katalogu (albumu) i dobór materiału.

Kraków - rzeczywistość i fantazja / [zdjęcia] Janusz Podlecki, [tekst] Wiktor Zin. – Kraków, cop. 1983.

Szopka – Polska
Kraków (woj. małopolskie) - w sztuce polskiej
Albumy

Warto też rozważyć, czy na wzór powyższych określników może warto wprowadzić określnika –w publicystyce, por.

Marzec '68 w publicystyce PRL : studium z dziejów propagandy / Waldemar Sęczyk. - Wałbrzych , 2009.

Czasopisma polskie – historia - 1944-1989 r.
Marzec 1968 r. w Polsce – **publicystyka – historia**
Propaganda –Polska -1944-1989 r.
Publicystyka polska –tematyka - 1944-1989 r.

Spór o Powstanie : Powstanie Warszawskie w powojennej publicystyce polskiej 1945-1981 /wstęp, wybór i oprac. tekstów Dariusz Gawin. - Warszawa, Muzeum Powstania Warszawskiego, 2004.

Powstanie 1944 r. warszawskie – publicystyka – historia
Powstanie 1944 r. warszawskie
Publicystyka polska - 1944-1989 r.
Publicystyka polska – tematyka - 1944-1989 r.
Antologie

Jak się ma wyszukiwanie haseł z indeksu przedmiotowego do wyszukiwania przez słowa? Trafność wyszukiwania przez słowa jest często zasługą przywołania innej techniki właśnie hasła przedmiotowego, por.

Dotknięcie magii. – Warszawa, 1999.
Czechy
Przewodniki turystyczne

Śladami ludzkich łez : doświadczenia świadka historii / [wstęp, oprac. i wybór wywiadów Agnieszka Skobejko-Przybylak, Agnieszka Sacher]. – Odolanów, 2009.

Wojna 1939-1945 r.
Pamiętniki polskie - 1939-1945 r.
Antologie

Istnieją zagadnienia, które są i będą wyszukiwane wyłącznie przez indeksy przedmiotowe. Są to m. in.

- Opracowania dzieł literackich lub twórczości pisarzy;
- Publikacje dotyczące poszczególnych okresów historycznych;
- Aspekty wyrażane określnikiem ogólnym;
- Relacje między zagadnieniami wyrażane za pomocą spójnika „a”.

Chopin, Fryderyk (1810-1849) – twórczość
Słowacki, Juliusz (1809-1849). Balladyna
Dramat polski – historia – 19 w.
Barok – sztuka
Wartość – filozofia
Matematyka – nauczanie
Literatura włoska – przekłady polskie
Chopin, Fryderyk (1810-1849) - a Mazowsze

Pewnie są one przekładalne na wyszukiwanie przez słowa: filozofia wartości, nauczanie matematyki, przekłady polskie literatury włoskiej, ale przeszukiwanie przez słowa wszystkich pól bywa w tych przypadkach mylące, por. temat w indeksie przedmiotowym: Wartość - filozofia

Analiza dobra / Włodzimierz Galewicz. - [Kraków], 1988.
Etyka
Wartość – filozofia

Wyszukane przez słowa terminy „wartość” i „filozofia”, może dać wynik niewłaściwy:

*Sens, prawda, **wartość** : **filozofia** języka i nauki w dziełach Kazimierza Ajdukiewicza, Witolda Doroszewskiego, Tadeusza i Janiny Kotarbińskich, Romana Suszki, Władysława Tatarkiewicza / pod red. Jerzego Pelca . - Warszawa , 2006.*

Język – **filozofia** – historia – Polska - 20 w.
Nauka – filozofia – historia – Polska - 20 w.

Indeksy przedmiotowe mogą podnieść efektywność wyszukiwania przez słowa, pod warunkiem, że będziemy hasła dostosowywać do faktycznie funkcjonujący terminów przez zmianę tematu lub uzupełnienie go odpowiednimi odsyłaczami. Trwają prace nad aktualizacją słownictwa, polegające na zastępowaniu konstrukcji „temat –określnik” przez temat wielowyrazowy, np. Przemysł chemiczny, Organizacje polonijne itd. Nadal jednak istnieją konstrukcje Literatura – teoria, Kombatanci – organizacje, Podatek – prawo. Praca nad aktualizacją słownictwa nie powinna być odkładana przez Bibliotekę Narodową ze względu na inne pracochłonne melioracje. Trzeba zadbać i o tę stronę JHP BN ze względu na trafność wyszukiwania.

Warto przedyskutować, jak sprawdzają się w wyszukiwaniu przez słowa „umowne” znaczenia określników, np. Warszawa - ludność, w ogólnym znaczeniu to nie tylko polityka demograficzna, to także ludność stolicy, warszawiacy. Dotychczasowe albumy portretów warszawiaków otrzymywały temat rozwinięty Warszawa – ludność – ikonografia. Jeżeli zrezygnujemy z określnika ikonografia, temat Warszawa – ludność zmieni on swoje umowne znaczenie demograficzne w JHP BN.

Użytkownik musi wybrać technikę wyszukiwania, przed wpisaniem zapytania. Pytanie, jak przekazać wiedzę na temat wyszukiwania użytkownikom. Czy można więcej informacji podać w podpowiedziach HELP, to pytanie do dalszych analiz i odrębnego referatu.

Przedstawione tu propozycje przedyskutowane zostaną na posiedzeniu Zespołu ds. Rozwoju JHP BN. Jeżeli poprzecie Państwo w dyskusji moje propozycje, sprawi mi to wielką satysfakcję.

Dziękuję

Alina Grochowska

agroch@koszykowa.pl